

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41
TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BD/310/28/86

POLSKA ZJEDNOCZONA PARTIA ROBOTNICZA
W OPINII SPOŁECZNEJ

Analiza wyników badań ankietowych
(przeгляд)

Październik 1986

Opracowanie niniejsze jest próbą syntetycznej rekonstrukcji obrazu partii funkcjonującego w świadomości współczesnego społeczeństwa polskiego. Opiera się ono na wynikach kilkunastu sondaży przeprowadzonych przez Centrum w latach 1983-1986¹. Zebrane w tym okresie dane ogniskują się wokół pięciu problemów: 1/ roli PZPR w życiu politycznym i społecznym kraju; 2/ wiarygodności partii w opinii społecznej; 3/ opinii o roli PZPR w zakładach pracy; 4/ sposobów postrzegania członków PZPR przez badanych; 5/ społecznego zainteresowania ważnymi wydarzeniami w życiu PZPR.

1. Rola PZPR w życiu politycznym i społecznym kraju

Opinie o roli PZPR w życiu politycznym i społecznym kraju obejmują dwa kręgi zagadnień: pierwszy to postrzeżenie faktycznego miejsca partii w istniejącym w Polsce systemie politycznym; drugi - stosunek do zasady kierowniczej roli PZPR.

Opinie o miejscu i roli PZPR w polskim systemie politycznym

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza jest w opinii społecznej najbardziej, obok rządu i Sejmu, wpływową instytucją w Polsce. Dla znacznego odsetka /28,4%/ ankietowanych w roku 1985 [7] słowo "władza" oznacza po prostu partię lub jej instancje kierownicze: Komitet Centralny, Biuro Polityczne czy ogólnie - aparat partyjny; 48,9% respondentów wypowiadających się w tym sondażu przez "władzę" rozumiało rząd, Radę Ministrów, 25% definiowało ten termin w kategoriach bardzo nieprecyzyjnych: "ci, co rządzą, podejmują decyzje...", "dostojnicy w rządzie"; dla 13,7% słowo "władza" kojarzyło się z Sejmem, posłami i organami przedstawicielskimi różnego szczebla. Ci sami badani zapytani o to, jakie instytucje, osoby lub kręgi osób mają w tej chwili decydujący, faktyczny głos w sprawach kraju, odpowiedzieli:

- KC PZPR, Biuro Polityczne, aparat partyjny, PZPR, partia - 62,7%,
- rząd, premier, Rada Ministrów, ministrowie - 45,7%,

¹ Wykaz tych badań zamieszczono na końcu opracowania. W tekście w nawiasach kwadratowych podajemy ich numery z listy.

- gen. W. Jaruzelski - 32,9%,
- Sejm, Rada Państwa - 29,7%.

Wyniki te potwierdza inne badanie - z czerwca 1985 r. [8]. Zaprezentowano ankietowanym listę instytucji i organizacji prosząc, aby ocenili, jak wielki wpływ mają one na sprawy kraju. Wyniki zawiera tabela 1.

Tabela 1 w procentach

Instytucje i organizacje	Badani	
	postrzegający duży lub znaczny wpływ	nie mający zdania
Rząd	85,6	5,4
PZPR	83,0	6,4
Sejm	78,1	6,6
Wojsko	75,2	9,1
Rada Państwa	66,8	10,1
MO i resort spraw wewnętrznych	64,9	14,9
Kościół	58,4	7,9
PRON	37,9	18,8
ZSL	32,6	15,6
Związki zawodowe	31,6	15,1
SD	29,7	17,5
Opozycja	9,9	31,9

zwrócić uwagę, że wpływ PZPR nie budził u badanych wątpliwości, o czym świadczy niski procent odpowiedzi "trudno mi powiedzieć".

Przypisywanego partii wpływu na losy kraju nie można odnieść w jednakowym stopniu do poszczególnych jej instancji. Zdaniem badanych, jest on znaczny w przypadku instancji centralnych: KC i Biura Politycznego, mniejszy - instancji niższego szczebla, znikomy zaś - szeregowych członków. W sondażu z roku 1984 [5] proszono respondentów, aby oszacowali na skali od 0 /brak wpływu/ do 9 /bardzo duży wpływ/, jak silnie osoby pełniące różne funkcje społeczne i polityczne wpływają na sprawy kraju. Średnie oceny wypadły następująco:

- członek KC PZPR	5,95
- poseł na Sejm	5,49
- wojewoda	4,95
- sekretarz komitetu miejskiego PZPR	4,13
- I sekretarz komitetu zakładowego PZPR	3,25

W sondażu przeprowadzonym w czerwcu 1985 r. na ogólnopolskiej próbie losowej [8] przedstawiono respondentom listę ośmiu instytucji i organizacji prosząc, aby ocenili, jaka część dorosłego społeczeństwa gotowa byłaby dobrowolnie podporządkować się ich zaleceniom, apelom i programom. W tabeli 2 podajemy odsetki badanych twierdzących, że uczyniłoby to przynajmniej 50% społeczeństwa.

Tabela 2

w procentach

Instytucje i organizacje	Badani
Kościół	73,9
Sejm	64,0
Rząd	58,9
Wojsko	54,5
PZPR	40,4
PRON	32,0
Związki zawodowe	29,3
Opozycja	11,1

Porównanie wyników zaprezentowanych w tabeli 1 i 2 a pochodzących z tego samego sondażu pozwala na sformułowanie hipotezy, że zdaniem badanych partia urzeczywistnia wpływ na życie kraju głównie przez zinstytucjonalizowane formy życia politycznego, np. przez rząd czy Sejm. Znacznie mniejsza jest natomiast jej zdolność do mobilizowania masowej, dobrowolnej aktywności obywateli.

Postrzeganie PZPR jako organizacji wywierającej ogromny wpływ na losy kraju wiąże się z obarczaniem jej odpowiedzialnością za rozwiązanie najważniejszych problemów Polski. Za takie uważają respondenci [8] całokształt zagadnień gospodarczych, sytuację mieszkaniową i warunki życiowe. Nie znaczy to bynajmniej, że obarcza się partię odpowiedzialnością za usuwanie

wszystkich bolączek społeczeństwa. Na przykład w zwalczaniu patologii społecznej większa niż dotychczas aktywność i inicjatywa powinna, zdaniem badanych [13], być przejawiana przede wszystkim przez: samych obywateli /77,3% respondentów/, szkołę /69,4%/, organizacje młodzieżowe /62%/, samorządy mieszkańców /61,9%/, kierownictwo zakładów pracy /60,1%/, milicję /59,1%/. W przypadku dostrzeżenia w miejscu pracy lub zamieszkania "rażących nieprawidłowości i negatywnych zjawisk" badani [10] byliby skłonni zwrócić się w pierwszej kolejności do: władz terenowych i kierownictwa zakładu pracy /45,9%/, następnie do milicji /29,4%/, NIK-u /17,8%/, Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej /16,4%/, związków zawodowych /14,8%/ i instancji partyjnych /12,9%/. Według badanych, partia nie jest także instytucją, do której należałoby się zwracać z osobistymi problemami i kłopotami. Pełni w tej sferze rolę "instancji odwoławczej" w sytuacji, gdy zostaną wyczerpane inne możliwości. Sondaże Centrum [2, 3, 5] wykazują, że ankietowani są skłonni zwracać się z prośbą o pomoc w "ważnej sprawie życiowej" przede wszystkim do: rodziny, przyjaciół, kolegów z pracy i sąsiadów, bezpośrednich przełożonych w pracy oraz dyrekcji zakładu pracy. Instancje partyjne znajdują się na końcu listy, składającej się z szesnastu grup, organizacji i instytucji, przy czym respondenci skłonni byliby prosić o pomoc najpierw organizację partyjną w zakładzie pracy, następnie osobiście gen. W. Jaruzelskiego, w końcu - KC PZPR.

Dwukrotnie w bieżącym roku [11, 13] zapytano ankietowanych, czy dostrzegają jakieś zmiany w działalności PZPR w porównaniu z okresem sprzed sierpnia '80. W obu przypadkach odpowiadali oni podobnie /tab.3/. Odsetek badanych, którzy dostrzegają zmiany pozytywne, jest nieco większy niż odsetek nie postrzegających żadnych zmian. Na przemiany negatywne wskazała bardzo mała część respondentów. Można zatem stwierdzić, że przeobrażenia dokonujące się w działalności PZPR w ostatnich latach spotykają się ze społeczną aprobatą bądź obojętnością, rzadko natomiast z dezaprobatą i oceną negatywną.

Tabela 3

w procentach

Odpowiedzi	Badani	
	maj '86 [11]	lipiec '86 [13]
Zmiany korzystne	39,4	37,9
Brak zmian	35,6	32,4
Zmiany niekorzystne	7,5	7,1
Trudno powiedzieć	17,5	22,6

Zasada kierowniczej roli partii w opinii społecznej

Spośród zasad, na których opiera się ustrój naszego państwa, najwięcej zastrzeżeń budzi zasada kierowniczej roli PZPR. Dane na ten temat uzyskane w badaniu z 1984 r. [4] zawiera poniższe zestawienie.

Zasady

Odsetki respondentów przekonanych o akceptowaniu zasad przez większość społeczeństwa

Gwarancja rodzinnej własności indywidualnych gospodarstw rolnych	79,3
Państwowa własność środków produkcji	65,2
Przewodnia rola klasy robotniczej	52,7
Rozdział Kościoła od państwa	46,4
Sojusz z ZSRR i państwami socjalistycznymi	28,9
Kierownicza rola PZPR	21,8

W tym samym badaniu proszono respondentów, aby ocenili różne sposoby wypracowywania decyzji w ważnych kwestiach, co do których poglądy są w społeczeństwie podzielone. Lista tych mechanizmów, uszeregowanych według stopnia ich społecznej aprobaty, przedstawia się następująco:

- 1/ pytanie o zdanie wszystkich obywateli - ogólnonarodowe referendum - 85,1% badanych;
- 2/ wszystko jest dyskutowane i rozstrzygane w Sejmie - 80,6%;

3/ decyzje są podejmowane po dyskusjach i uzgodnieniach między związkami zawodowymi i organizacjami podobnego typu a rządem - 76,5%;

4/ rozstrzygnięcia następują po dyskusjach i uzgodnieniach między związkami zawodowymi i organizacjami podobnego typu a partią i stronnictwami politycznymi - 66,6%;

5/ rozstrzygnięcia zapadają w drodze dyskusji i uzgodnień różnych ugrupowań społeczeństwa w ramach PRON - 48,9%;

6/ dyskusje i rozstrzygnięcia są sprawą PZPR i stronnictw politycznych /ZSL i SD/ - 43,4%;

7/ dyskusje i rozstrzygnięcia należą do PZPR - przodującej siły politycznej społeczeństwa - 35,8%.

Zestawienie przytoczonych wyników daje asumpt do przypuszczenia, że wyrażenie "kierownicza rola partii" jest rozumiane przez wielu badanych jako podejmowanie przez kierownictwo partii decyzji w najważniejszych sprawach kraju. Taki zaś mechanizm decydowania spotyka się w opinii społecznej z wyraźną dezaprobatą.

Przeciętny obywatel nie dąży do bezpośredniego wywierania wpływu na decyzje w sprawach o zasięgu ogólnonarodowym czy na funkcjonowanie PZPR. Chciałby natomiast, według wyników tego samego badania [4], wpływać na rozwiązywanie problemów występujących w jego codziennym życiu i pracy. Chodzi tu o:

1/ sprawy w miejscu zamieszkania /wpływ w tym zakresie jest ważny dla większości obywateli - zdaniem 85,2% ankietowanych/;

2/ zarządzanie i kierowanie własnym zakładem pracy /84,7%/;

3/ obsadzanie stanowisk kierowniczych w zakładzie pracy /83,7%/;

4/ decyzje dotyczące środowisk zawodowych podejmowane przez władze państwowe /80%/;

5/ działalność samorządu pracowniczego /75,6%/;

6/ decyzje podejmowane przez urzędy administracji terenowej /70,7%/.

Koncentrując się na problemach miejsca zamieszkania i zakładu pracy, "przeciętny obywatel" chciałby mieć prawo głosu w sprawach szczególnej wagi /referendum/. Bieg codziennych spraw wagi ogólnospołecznej i państwowej powierza Sejmowi, rządowi i związkom zawodowym. Niechętny jest natomiast pozostawianiu decyzji wyłącznie w gestii partii politycznych i PRON-u. Za bardzo ważną gwarancję swego potencjalnego wpływu na losy kraju uważa praworządność i respektowanie swobód obywatelskich. Według badanych [4] gwarancję taką daje:

- 1/ poszanowanie indywidualnych praw i swobód obywateli /sprawa ważna zdaniem 95,9% badanych/;
- 2/ swoboda w wyrażaniu opinii w sprawach publicznych /92,9%/;
- 3/ poparcie i zaufanie społeczeństwa do władz /92,1%/;
- 4/ pełna niezawisłość wymiaru sprawiedliwości /90,8%/;
- 5/ liczenie się z interesami klasy robotniczej /90,4%/;
- 6/ stała troska instytucji politycznych, aby działać zgodnie z odczuciami społecznymi /87,2%/;
- 7/ kontrola rządu przez Sejm /85,6%/;
- 8/ niezależność i samorządność związków zawodowych i innych organizacji społecznych /85,1%/;
- 9/ udział samorządu pracowniczego w zarządzaniu przedsiębiorstwem /84,8%/;
- 10/ sprawowanie przez rady narodowe kontroli nad administracją terenową /81,3%/.

2. Wiarygodność PZPR w opinii społecznej

Słowo "wiarygodność", od kilku lat bardzo popularne w języku potocznego dyskursu politycznego, nie zostało precyzyjnie zdefiniowane w naukach społecznych. Odnosi się ono do sfery społecznych przekonań: konstytutywne dla wiarygodności jest uznanie przez członków konkretnej zbiorowości, że dana instytucja, organizacja czy osoba spełnia w toku swej działalności zespół określonych oczekiwań. Bywają one różne w stosunku do poszczególnych instytucji, organizacji czy osób - według innych kryteriów: bywa rozpatrywana działalność rządu, banku czy linii lotniczej. Niewątpliwie ważnymi składnikami społecznej wiarygodności PZPR są:

- przekonanie o konsekwencji partii, to znaczy że realizuje ona w praktyce podejmowane uchwały i przyjęte programy;
- zaufanie do partii, które w tym miejscu oznacza przekonanie, że działalność PZPR dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami.

Programy partii i ich realizacja w opinii społecznej

Opinie o konsekwencji PZPR, o realizacji w praktyce przyjmowanych przez nią programów, rozważmy na dwóch przykładach. Pierwszy to XVI Plenum KC PZPR /2-3.06.1984/ poświęcone problemom klasy robotniczej. Większość robotników /70,7%/ zainteresowanych tym wydarzeniem, ankietowanych po obradach [3] uważała, że podczas dyskusji poruszono kwestie ważne, nurtujące ich środowisko. Prawie trzy czwarte /73%/ znalazło wśród projektów i postulatów takie, które osobiście uznało za słuszne. Jednak na pytanie, czy projekty te i postulaty zostaną w najbliższym czasie /np. jednego roku/ zrealizowane, twierdząco odpowiedziało 38,1%, przecząco - 38,3%, nie miało sprecyzowanego zdania 23,6%.

Spora doza sceptycyzmu towarzyszyła także obradom X Zjazdu PZPR. Trzykrotnie zadano respondentom pytanie, czy wiążą z tym ważnym wydarzeniem jakieś oczekiwania lub nadzieje. Zdecydowana większość wyraziła znaczny sceptycyzm - tabela 4.

Tabela 4

w procentach

Odpowiedzi	Badani		
	marzec '86 [10]	maj '86 [11]	lipiec '86 [12]
Duże i bardzo duże	14,3	19,4	20,1
Niewielkie	32,8	37,2	35,2
Nie	29,0	30,4	30,9
Trudno powiedzieć	23,9	13,0	13,8

Niezbyt optymistyczne okazały się także nastroje i oczekiwania związane z projektem programu uchwalonego przez X Zjazd PZPR. W maju 1986 r. [11] zapytano pracowników gospodarki uspołecznionej, czy ich zdaniem Zjazd stworzy dobry, realny program rozwoju kraju na najbliższe lata. Również po Zjeździe [12] proszono ba-

danych, także pracowników gospodarki uspołecznionej, aby wyrazili swoje zdanie, czy uchwalony program stawarza nadzieję na szybszy rozwój kraju. Rozkład procentowy opinii w tabeli 5.

Tabela 5 w procentach

Opinie o programie X Zjazdu PZPR	Badani	
	maj '86 [11/	lipiec '86 [12]
Optymistyczne	31,6	41,5
Pesymistyczne	28,2	25,1
Trudno powiedzieć	40,2	33,4

Jak wynika z zawartych w niej danych, przebieg obrad X Zjazdu PZPR korzystnie wpłynął na nastroje społeczne. Wprawdzie ich poprawa była spora, jednak odsetek sceptyków pozostał znaczny. Utrzymała się też dość pesymistyczna opinia badanych o możliwości realizacji postanowień X Zjazdu. Na pytanie [12], czy postanowienia te uda się urzeczywistnić, ankietowani po Zjeździe pracownicy gospodarki uspołecznionej odpowiadali: tak - 11,9%, częściowo tak, częściowo nie - 26,1%, nie - 11,7%, "trudno powiedzieć" - aż 48,7%.

Przytoczone dane wskazują na znaczny brak wiary w konsekwencję partii, w możliwość praktycznej realizacji podejmowanych uchwał i przyjmowanych programów. Sceptycyzm ten bywa różnie uzasadniany przez badanych. Po pierwsze, wskazują oni na własne, skłaniające do pesymizmu obserwacje i doświadczenia. Ci, którzy w maju 1986 r. z góry twierdzili, że nie uda się X Zjazdowi wypracować realnego programu, mówili najczęściej: "X Zjazd, tak jak poprzedni, niczego nie zmieni", "Było już wiele zjazdów, ale nie przyniosły wyników" - wypowiedzi tego typu wystąpiły w 11,6% ankiet; "Uchwala się różne programy, ale się ich nie realizuje" "Programy są dobre, ale się ich nie wykonuje", "Dużo gadają, mało robią" - 10,9%. Drugi typ argumentacji wiąże się z podejrzeniem kierownictwa partii o brak rzeczywistej woli realizacji programów i uchwał. Celem kierownictwa jest bowiem - zdaniem znacznej części ankietowanych - realizacja własnych interesów i ochrona aparatu partyjnego, na dalszym planie

natomiast znajduje się dobro społeczne. Taki sposób myślenia dobrze ilustrują wyniki sondażu z lipca 1986 r. [12]. Tylko 36,3% ankietowanych było zdania, że partia jest zainteresowana zajmowaniem stanowisk kierowniczych przez ludzi najlepszych, niezależnie od ich przynależności partyjnej. Znaczna część respondentów uzależnia też powodzenie zainicjowanej przez X Zjazd powszechnej akcji przeglądu stanowisk pracy od szczebla, na którym stanowisko się znajduje. O tym, że przegląd zostanie przeprowadzony uczciwie i rzetelnie, było przekonanych: 65,7% respondentów w przypadku stanowisk szeregowych, 34,5% - stanowisk kierowniczych w przedsiębiorstwach, 23,3% - w administracji centralnej, 23,5% - w aparacie partyjnym.

Działalność partii a interesy społeczne w opinii badanych

Podczas sondaży prowadzonych przez Centrum wielokrotnie pytano badanych, czy ich zdaniem działalność niektórych grup, instytucji i organizacji pełniących ważną rolę w życiu publicznym "dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami". Wyniki przedstawione w tabeli 6 wskazują na wyraźną prawidłowość: można mianowicie wyodrębnić dwie kategorie grup, instytucji i organizacji. Do pierwszej należą: Kościół, wojsko, Sejm, Rada Państwa oraz rząd. Odsetek badanych podzielających pogląd, że dobrze służą one społeczeństwu, waha się w granicach 70-85%. Do kategorii drugiej należą: PZPR, PRON, związki zawodowe, ZSL, SD i milicja. O tym, że ich działalność jest zgodna z interesami społeczeństwa, było przekonanych 50-65% respondentów.

O ile zaufanie do PZPR można określić jako średnie, o tyle do I sekretarza PZPR - jako zdecydowanie duże. W grudniu 1985 r. [9] sympatię do gen.W.Jaruzelskiego wyraziło 77,3% badanych. W badaniu z lipca 1986 [13] zdecydowana większość /77%/ ankietowanych stwierdziła, że działalność gen.W.Jaruzelskiego dobrze służy społeczeństwu.

Tabela 6

w procentach

Instytucje i organi- zacje	Badani					
	okazujący zaufanie ^{a/}			nie okazujący zaufania ^{b/}		
	czer- wiec'85 [8]	gru- dzień'85 [9]	li- piec'86 [13]	czer- wiec'85 [8]	gru- dzień'85 [9]	li- piec'86 [13]
Wojsko	74,3	81,0	77,8	13,3	11,4	13,7
Kościół	80,0	80,3	79,6	8,1	9,6	12,4
Sejm PRL	79,1	79,3	75,7	8,1	9,3	13,6
Rząd	75,5	77,1	71,6	12,9	13,2	18,3
Rada Państwa	74,0	76,1	72,6	8,7	8,7	12,6
Związki zawo- dowe	61,9	58,3	57,6	16,7	23,1	24,3
ZSL	62,4	56,6	-	11,0	11,5	-
PRON	58,2	53,3	53,1	16,7	22,2	20,9
Milicja	57,8	53,3	54,7	22,2	31,2	29,9
PZPR	66,2	52,6	56,4	18,3	28,2	26,9
SD	55,6	50,1	-	13,1	12,2	-
Opozycja	20,4	20,5	19,3	40,9	45,7	43,5

a/ Przekonani, że działalność instytucji i organizacji dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami.
b/ Według badanych, działalność instytucji i organizacji nie służy dobrze społeczeństwu i nie jest zgodna z jego interesami.

Uwaga - Dane z czerwca'85 nie są w pełni porównywalne z danymi z grudnia'85 i lipca'86 ze względu na różnice w zasadach doboru badanych prób.

Przekonanie, że partia dobrze służy społeczeństwu, a jej działalność jest zgodna z jego interesami wykazuje związek z niektórymi cechami społecznymi badanych. Według wyników z lipca 1986 r. [13], częściej niż w całej badanej populacji występuje ono wśród: członków PZPR, osób wysoko oceniających własną pozycję materialną oraz osób mieszkających na wsi i w małych miastach. Odmiennie zdanie częściej mają: bezpartyjni, członkowie b."Solidarności", mieszkańcy dużych miast, oceniający własną pozycję materialną jako złą i bardzo złą oraz osoby z wyższym wykształceniem. Zależności te są przedstawione w tabeli 7.

Tabela 7

w procentach

Cechy społeczne respondentów	Odpowiedzi		
	mam zaufanie do partii	nie mam zaufania do partii	nie mam zdania
Przynależność organizacyjna:			
- PZPR	84,8	11,3	4,4
- inne organizacje	61,5	24,8	13,7
- nie należy	49,8	30,8	19,3
Doświadczenie polityczne:			
- należał do b."Solidarności"	47,7	38,8	13,5
- nie należał do b."Solidarności"	59,0	23,9	17,2
Ocena własnej sytuacji materialnej:			
- bardzo zła	38,1	45,8	16,1
- zła, raczej zła	47,6	34,9	17,5
- średnia, przeciętna	59,8	23,7	16,5
- dość dobra, dobra	70,5	16,3	13,3
- bardzo dobra	67,2	15,6	17,2
Miejsce zamieszkania:			
- wieś	57,1	24,4	18,5
- miasto:			
do 50	57,5	28,8	13,7
50-200	61,2	22,0	16,7
ponad 200 tys.mieszkańców	52,2	33,0	14,7
Wykształcenie:			
- podstawowe	57,0	24,0	19,0
- zasadnicze zawodowe	53,5	29,0	17,4
- średnie	60,9	26,0	13,1
- wyższe	51,2	34,5	14,3

Omawiany problem bardzo wyraźnie zarysował się w wypowiedziach pracowników gospodarki społecznej, zanotowanych w maju 1986 r. [11]. Zadano respondentom pytanie, czyje - ich zdaniem - interesy przede wszystkim reprezentuje PZPR. Wypowiedzi pogrupowano w pięć zasadniczych kategorii²:

² Odsetki odpowiedzi nie sumują się, ponieważ ci sami respondenci mogli jednocześnie wskazać na kilka grup interesów.

1/ własne interesy - 32,2% badanych /najbardziej typowe wypowiedzi: "swoje własne", "swoich członków", "partyjnych", "komunistów"/;

2/ ludzi pracy - 28,1% /"wszystkich obywateli", "ogółu społeczeństwa", "narodu", "nasze" - 14,3%; "wszystkich ludzi pracy", "tych, co uczciwie pracują" - 14%/;

3/ rządzących - 25,9% /"ludzi na kierowniczych stanowiskach", "klasy rządzącej", "kliki rządzącej", "administracji państwowej", "rządu", - 24,2%; "państwa", "państwa socjalistycznego" - 2,2%/;

4/ robotników - 20,3% /"robotników", "klasy robotniczej" - 19,5%; "ludzi prostych" - 0,3%/;

5/ inne wypowiedzi - 8,9% /"ZSRR", "państw socjalistycznych" - 3,1%, "nie tych, których powinna" - 2,4%/.

Nie miało zdania w omawianej kwestii 5,8% badanych.

Najczęściej występujące wypowiedzi można podzielić na dwie grupy: wyrażające przekonanie, że partia reprezentuje interesy ludzi pracy i robotników oraz, że reprezentuje ona własne, partykularne interesy lub też interesy aparatu państwowego i "ludzi władzy".

I w tym przypadku występuje związek pomiędzy wypowiedziami respondentów a ich niektórymi cechami społecznymi. Na opinię badanych najsilniej wpływają: członkostwo PZPR, doświadczenie polityczne wyrażające się w przynależności w latach 1980-1981 do "Solidarności" oraz ocena własnej sytuacji materialnej. Zależności te obrazuje tabela 8.

Tabela 8

w procentach

Cechy społeczne respondentów	Badani postrzegający PZPR jako reprezentanta interesów:			
	robotników	ludzi pracy	własnych	rządzących
Przynależność do PZPR:				
- należy	33,1	46,6	14,9	20,3
- nie należy	18,1	24,9	35,2	26,2
Doświadczenie polityczne:				
- należał do b."Solidarności"	15,6	22,0	36,5	31,0
- nie należał	23,3	31,7	29,4	23,1
Ocena własnej sytuacji materialnej:				
- zła	14,6	20,1	35,7	30,6
- przeciętna	22,4	30,5	31,2	23,5
- dobra	24,3	34,6	29,0	23,8

3. Partia w zakładzie pracy

W omawianych sondażach skupiano się głównie na badaniu opinii o działalności partii w skali ogólnospołecznej i państwowej. Materiały dotyczące postrzegania i oceny PZPR w skali zakładu pracy są uboższe, pozwalają jednak na sformułowanie kilku istotnych uwag.

Zdaniem ankietowanych w 1983 roku robotników zatrudnionych w wielkich /ponad 3000 pracowników/ zakładach pracy, aktyw PZPR jest w zakładzie grupą życzliwie nastawioną wobec reformy gospodarczej i aktywnie działającą na jej rzecz. Pozytywny stosunek aktywu PZPR do reformy podkreślało 38,2% ankietowanych, negatywny zaś tylko 4,8%. Na uwagę zasługuje fakt, że nie miało w tej sprawie zdania aż 56,4% respondentów. Może to świadczyć o tym, że działalność organizacji partyjnej w zakładzie pracy jest mało widoczna dla ludzi mniej zaangażowanych społecznie i politycznie.

Do podobnych wniosków prowadzą wyniki badania z 1986 roku [11]. Pracownikom gospodarki uspołecznionej zadano ogólne pytanie, co mogą powiedzieć o organizacji partyjnej w swoim zakładzie pracy, biorąc pod uwagę jej aktywność oraz stosunek do problemów pracowników. Wypowiedzi podzielono na trzy zasadnicze kategorie³:

- pozytywne - 18,2%/najczęściej odpowiadano, że: "dobrze działają", "aktywnie działają", "organizacja partyjna jest bardzo potrzebna", "działalność bardzo korzystna, pozytywna" - 10,4%; "staje w obronie robotników", "pomaga ludziom" - 4,3%; "zachęca do lepszej pracy", "wytyka obiboków", "podnosi dyscyplinę pracy" - 3%/;

- krytyczne - 29,7% /"organizacja bez znaczenia, nie odgrywa żadnej roli", "należy do niej mało ludzi" - 17,4%; "jest, aby być", "nic by się nie zmieniło, gdyby jej nie było", "nie spełnia nawet oczekiwań swoich członków" - 5,4%; "zajmują się tylko swoimi sprawami", "popierają tylko swoich" - 4,7%; "dużo gadania, mało roboty" - 3,9%/;

³ Odsetki nie sumują się, ponieważ ci sami respondenci mogli równocześnie poruszać kilka spraw dotyczących działalności organizacji PZPR w zakładzie pracy.

- nie zawierające wyraźnej oceny - 14,7% /"niezbyt prężna, typowa organizacja" - 5,9%; "jest głównie organem doradczym i opiniodawczym dyrekcji" - 4,5%; "zajmuje się głównie przygotowaniem prac społecznych i oficjalnych uroczystości - 1,8%.

Na temat organizacji partyjnej we własnym zakładzie nie miało zdania 34,8% badanych.

Wyniki te świadczą o pewnej obojętności znacznej części ankietowanych wobec organizacji partyjnej w zakładzie pracy i braku wiedzy o jej działalności. Można przypuszczać, że między innymi dlatego zebranie organizacji partyjnej tylko dla niewielkiego odsetka robotników jest platformą dyskusji na temat spraw trudnych i drażliwych. Mówią o tym wyniki sondażu przeprowadzonego wśród robotników w roku 1984 [3]. Na pytanie, komu i gdzie robotnicy z zakładu pracy respondenta mówią najczęściej o sprawach, których sposób załatwienia budzi ich niezadowolenie, odpowiadano:

- kolegom /86,1%/,
- w organizacji związkowej /33,0%/,
- na zebraniach wydziałów /31,0%/,
- na naradach, zebraniach całego zakładu pracy /12,4%/,
- na zebraniach organizacji partyjnej /6,9%/,
- bezpośredniemu przełożonemu /6,1%/,
- dyrekcji, kierownictwu zakładu pracy /6,1%/,
- Radzie Pracowniczej, na zebraniu samorządu /6,0%/.

4. Opinie o członkach PZPR

Członek PZPR, który pełni funkcję kierowniczą w jej instancjach /zwłaszcza centralnych/, jest uznawany za osobę o dużym wpływie na losy kraju. Świadczą o tym dane przytoczone w punkcie 1 opracowania. Ogólną charakterystykę członków PZPR zawierają wypowiedzi pracowników gospodarki uspołecznionej zebrane w maju 1986 roku [11]. "Dlaczego Pana/i/ zdaniem ludzie należą do PZPR"? - brzmiało pytanie. Wypowiedzi ankietowanych podzielono na trzy kategorie⁴:

⁴ Ponieważ każdy badany mógł wskazać równocześnie kilka przyczyn, odsetki odpowiedzi nie sumują się.

- pozytywne - 23,8% /typowe opinie: "chcą urzeczywistniać ideały, w które wierzą" - 13,4%; "chcą być aktywni w życiu społecznym i politycznym" - 7,9%; "przynależność do PZPR daje możliwość wpływu na życie społeczne i polityczne" - 6%/;

- negatywne - 44,1% /typowe wypowiedzi: "dążą do zdobycia wyższych stanowisk i dochodów" - 29,9%; "chcą ułatwić sobie życie" - 10,3%; "bo istnieją naciski, żeby zapisywać się do PZPR" - 8,4%/;

- nie zawierające wyraźnej oceny pozytywnej lub negatywnej - 28,3% /najczęściej odpowiadano: "część z wyboru i wewnętrznej potrzeby, a część z myślą o korzyściach" - 14,7%; "większość dla kariery, ale część z przekonania" - 11,6%; "większość wierzy w ideały socjalistyczne, a część wstąpiła, bo musiała" - 3,1%/.

Nie miało zdania w tej kwestii 7,3% badanych.

Jak widać, w ocenie "partyjnego w ogóle" przeważają akcenty krytyczne. Z wynikami tymi korespondują wypowiedzi zebrane przy okazji innych sondaży. Większość /63,4%/ ankietowanych w roku 1984 [4] była przekonana, że w ich miejscu zamieszkania i zakładzie pracy bardzo często zdarza się, że członkowie PZPR są uprzywilejowani - dla władz ważniejszym kryterium oceny ludzi jest ich przynależność do partii niż praca.

Opinie o członkach PZPR są nieco inne, gdy dotyczą osób, które respondenci znają osobiście lub z którymi stykają się na co dzień. Przeważają tu opinie pozytywne. W maju '86 [11] badani oceniali członków PZPR ze swoich zakładów pracy następująco⁵:

- pozytywnie - 24,3% /najbardziej typowe sformułowania: "dobrzy pracownicy" - 10,6%; "aktywni społecznicy", "zaangażowani w sprawy środowiska" - 9,1%; "koleżeńscy", "lojalni", "można na nich liczyć" - 4,6%; "uczciwi" - 4,2%; "lubię ich", "cenię" - 5,7%/;

⁵ Każdy respondent mógł wskazać kilka cech, stąd nie należy sumować odpowiedzi.

-negatywnie - 16,8% /dominowały wypowiedzi: "karierowicze, lizusy", "myślą głównie o karierze i stanowiskach" - 6,5%; "dużo mówią, mało robią", "ich aktywność nie przynosi widocznych pożytków" - 6%; "myślą tylko o korzyściach materialnych" - 3,1%;

-ani zdecydowanie pozytywnie, ani negatywnie - 31,4% /typowe wypowiedzi: "ludzie jak wszyscy", "ani lepsi, ani gorsi" - 20,6%; "reprezentują różne postawy", "jedni są aktywni, inni bierni" - 6,1%; "większość to uczciwi ludzie, ale zdarzają się karierowicze" - 2,9%; "większość należy, bo należy, ale część jest naprawdę zaangażowana", "zdarzają się uczciwi" - 3%/.

Na podstawie przedstawionych wyników można odtworzyć dwa stereotypy członków partii funkcjonujące w świadomości badanych. W stereotypie pozytywnym dominuje ideowość, chęć bezinteresownej działalności społecznej. Cechy stereotypu negatywnego to w pierwszym rzędzie: interesowność, zapisywanie się do partii ze względu na osobiste korzyści materialne, karierę i stanowiska.

Porównując oceny członków partii w ogóle i znanych z zakładu pracy można zauważyć, że "partyjny w ogóle" jest postrzegany przez ok. 44% badanych w kategoriach stereotypu negatywnego, natomiast członkowie partii znani z codziennych kontaktów to na ogół "dobrzy aktywiści" albo "ludzie jak wszyscy".

Jak wykazało badanie z 1984 roku [2], przynależność do PZPR nie jest szczególnie ważnym źródłem konfliktów i niechęci w społeczeństwie.

Zarówno inteligencja, jak i robotnicy lokują ją dopiero na czwartym środkowym miejscu przed /kolejność według częstości wskazań/: pozycją materialną, poglądami politycznymi i stanowiskiem pracy. Dalsze miejsca inteligencja przyznaje: wykształceniu, stosunkowi do religii i pochodzeniu społecznemu, w opinii robotników zajmują je kolejno: wykształcenie, pochodzenie społeczne i stosunek do religii. Warto zauważyć, że przynależność do PZPR jako źródło konfliktów i niechęci zajmuje niższą rangę niż poglądy polityczne. Może to oznaczać, że w świadomości potocznej przynależność partyjna nie jest automatycznie kojarzona z określonymi poglądami politycznymi.

5. Zainteresowanie społeczne życiem partii

Zainteresowanie ogółu społeczeństwa tym, co dzieje się w PZPR, zależy w znacznym stopniu od rangi wydarzeń i ich znaczenia w życiu społecznym i politycznym kraju. Wskazuje na to porównanie zainteresowania posiedzeniami Plenum KC PZPR i X Zjazdem /tab.9/.

Tabela 9

w procentach

Zainteresowanie	Odpowiedzi dotyczące:				
	XVI Plenum KC PZPR [3]	XVII Plenum KC PZPR [6]	X Zjazdu PZPR		
			marzec '86 [10]	maj '86 [11]	lipiec '86 [12]
Duże	13,1	10,0	18,4	25,3	27,5
Średnie	16,4	9,0	40,0	39,0	37,6
Małe i brak	69,5	80,5	41,5	35,6	33,9
Brak danych	1,0	0,5	0,1	0,1	1,0

Odsetek nie przejawiających zainteresowania ważnymi wydarzeniami związanymi z działalnością PZPR jest znaczny. Ale też pokaźna część społeczeństwa mało interesuje się polityką w ogóle. W sondażach przeprowadzonych w okresie grudzień '84 - marzec '86 dużym zainteresowaniem charakteryzowało się 15,1-22% badanych, średnim - 40,1-43,9%, małym i brakiem - 33,5-41,4%. Można zatem uznać niezainteresowanie się obradami X Zjazdu przez ponad jedną trzecią badanych za przejaw obojętności wobec wszelkich problemów politycznych.

x

x

x

Przegląd wyników badań przeprowadzonych w latach 1983-1986 przez CBOS, a dotyczących opinii o PZPR można streścić następująco:

1. PZPR jest uznawana za organizację polityczną mającą znaczny wpływ na życie kraju. Wpływ ten przypisuje się przede

wszystkim jej instancjom kierowniczym. W opinii znacznego odsetka badanych, wątpliwości budzi zasada kierowniczej roli PZPR. Przedstawione wyniki dają podstawę do sformułowania hipotezy, że zasada ta jest pojmowana jako podejmowanie przez kierownictwo, instancje kierownicze PZPR decyzji w ważnych sprawach dotyczących polityki i gospodarki naszego kraju. Taki mechanizm decyzji jest niezgodny z zespołem wartości demokratycznych uznawanych przez większość badanych.

2. Niepokojące zjawiska w sferze świadomości społecznej to:

- wątpliwości wyrażane przez znaczny odsetek badanych co do konsekwencji partii w realizacji uchwał i programów przyjmowanych przez jej instancje kierownicze;

- przekonanie znacznej części opinii społecznej, że interesy realizowane przez PZPR w toku swej praktycznej działalności nie są zgodne z celami i dążeniami ogółu społeczeństwa, wynikają natomiast z partykularnych celów PZPR i jej aparatu.

3. Działalność PZPR w zakładach pracy jest mało widoczna dla ludzi mniej zaangażowanych społecznie i politycznie. Ci, którzy mają wyrobione zdanie o organizacji partyjnej w swoim zakładzie, oceniają ją przy zastosowaniu przede wszystkim takich kryteriów, jak: aktywność na terenie zakładu, stopień reprezentowania interesów pracowników i pomoc w rozwiązywaniu ich problemów.

4. W opinii społecznej dają się zauważyć dwa sposoby myślenia o członkach PZPR. Pierwszy, odnoszący się do ludzi znanych w miejscu pracy, stanowi uogólnienie osobistych doświadczeń. Dominują w tym zakresie oceny pozytywne i neutralne. Drugi odnosi się do członków PZPR w ogóle i ma charakter stereotypu. W stereotypie tym przeważają oceny negatywne; akcentuje on takie cechy, jak karierowiczostwo, dążenie do zdobycia przywilejów materialnych i władzy.

WYKAZ BADAŃ

[1] Opinie o funkcjonowaniu reformy gospodarczej w przedsiębiorstwie państwowym. Próba losowa pracowników na stanowiskach robotniczych i nierobotniczych z zakładów zatrudniających 3000 i więcej osób /wrzesień 1983/. Hasła badań - "Moja praca, mój zakład pracy 1983", "Samorząd pracowniczy w opinii społecznej", "Reforma gospodarcza w opinii pracowników" - odpowiednio 1886 i 1785 wywiadów wśród robotników i 422 wśród pracowników na stanowiskach nierobotniczych.

[2] Standardowy Pakiet Opinii Społecznej - inteligencja. Próba czterech grup zawodowych z wyższym wykształceniem: ekonomistów, inżynierów, lekarzy i nauczycieli z miast: Gdańsk, Katowice, Kraków, Łódź, Poznań, Warszawa, Wrocław. Badania dwukrotne /czerwiec i wrzesień 1984/ - odpowiednio 673 i 700 wywiadów.

[3] Robotnicy o problemach politycznych i społecznych w czerwcu '84. Losowa próba robotników przemysłu /lipiec 1984/. Hasło badania - "Robotnicy o swoich sprawach" - 2041 wywiadów.

[4] Demokracja socjalistyczna w opinii społecznej. Ogólnopolska próba ludności dorosłej /sierpień 1984/. Hasło badania - "Sprawy Polaków" - 1412 wywiadów.

[5] Problemy polityczne i społeczne Polski - badanie przeglądowe. Ogólnopolska próba ludności dorosłej /październik 1984/. Hasło badania - "Polacy o swoich sprawach" - 1485 wywiadów.

[6] Problemy polityczne i gospodarcze roku 1984. Ogólnopolska próba ludności dorosłej /grudzień 1984/. Hasło badania - "Jak minął rok 1984" - 1440 wywiadów.

[7] Sytuacja polityczna w I kwartale '85 - badanie przeglądowe. Ogólnopolska próba dorosłej ludności /marzec 1985/. Hasło badania - "Aktualne wydarzenia /1/" - 1132 wywiady.

[8] Stosunek do polityki. Zainteresowanie ordynacją wyborczą - przedwyborczy sondaż CBOS. Ogólnopolska losowa próba elektoratu /czerwiec 1985/. Hasło badania - "Co o tym myślisz /6/" - 2302 wywiady.

[9] Opinie o sytuacji politycznej i gospodarczej Polski, ocena zmian na głównych stanowiskach państwowych, opinie o spotkaniu Gorbaczow - Reagan. Ogólnopolska próba reprezentatywna dorosłej ludności /grudzień 1985/. Hasło badania - "Aktualne problemy /2/" - 1479 wywiadów.

[10] Opinie o sytuacji politycznej i gospodarczej, podwyżce cen, XXVII Zjeździe KPZR. Ogólnopolska próba reprezentatywna ludności dorosłej oraz nadreprezentacja rolników indywidualnych /marzec-kwiecień 1986/. Hasło badania - "Aktualne wydarzenia /2/" - odpowiednio 1498 i 187 wywiadów.

[11] Opinie o realizacji uchwał IX Zjazdu PZPR i przygotowaniu do X Zjazdu. Próba reprezentatywna zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej /maj 1986/. Hasło badania - "Problemy Polski 1986" - 996 wywiadów.

[12] Opinie o przebiegu i rezultatach X Zjazdu PZPR. Próba reprezentatywna zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej /lipiec 1986/. Hasło badania - "Aktualne wydarzenia /5/" - 998 wywiadów.

[13] Opinie o sytuacji politycznej i gospodarczej, stosunek do instytucji i osób z życia publicznego, opinie o patologii społecznej. Ogólnopolska próba reprezentatywna ludności dorosłej /lipiec 1986/. Hasło badania - "Co o tym myślisz /7/" - 1498 wywiadów.